

PRIMERJALNA METODA V LITERARNOZGODOVINSKI VEDI

RAZPRAVE

Janko Kos

Ljubljana

Razprava se posveča vprašanju, kakšna sta pomen in vloga primerjalne metode v literarni zgodovini. Upošteva povezanost te metode s primerjanjem kot splošno karakteristiko spoznavanja. Na tej podlagi poskuša natančneje določiti pogoje, ki jim mora zadostiti primerjalna metoda v literarnozgodovinskih raziskavah, če naj bo njena uporaba legitimna, dosežki pa v skladu z znanstvenimi standardi. Sklene se s premislekom, kakšna je njena vloga v nacionalni literarni zgodovini in v primerjalni zgodovini svetovne literature.

***The comparative method in literary history.** The article examines the concept and role of the comparative method in literary history. It takes into consideration the correlation between this method and comparison as a general characteristic of cognition. On this basis, it attempts to determine in more detail, the requirements that the comparative method in literary history research needs to fulfil in order to make its use legitimate and attain results in accordance to scientific standards. The article concludes with a reflection on the role of the method within national literary history and within the comparative history of world literature.*

Vprašanje, ki se mu posveča ta razprava, je večplastno, vase zajema številne dileme, s katerimi se srečuje uporaba primerjalne metode v literarnozgodovinski vedi – s tem ni mišljena samo literarna zgodovina v ožjem pomenu besede, kot posebna zvrst, ampak sleherno raziskovanje književnosti, ki postavlja svoj predmet v historičen kontekst in ga razume zgodovinsko, na primer v monografskih obravnava posameznih literarnih del, avtorskih opusov, zvrsti ali vrst, smeri in obdobj.

Primerjalna metoda s svojo posebno problematiko se obravnava praviloma v metodologiji literarne vede, tej je temelj splošna teorija znanosti (Wissenschaftstheorie), oziroma še bolj temeljna filozofska epistemologija s filozofsko logiko. Vendar se te discipline s primerjalno metodo niso ukvarjale doslej tako pozorno kot z drugimi metodami; veliko pozornosti so sicer posvečale pojmom, ki so s primerjalno metodo vsaj v posredni

zvezi, na primer pojmi istovetnosti, razlike, enakosti, podobnosti in analogije, manj pa nji sami. Veljavnih filozofskih definicij, kaj je primerjanje in kako se iz njega oblikuje primerjalna metoda, je zanemarljivo malo. Še zmeraj dovolj izčrpna se zdi opredelitev, ki jo je zapisal Leibniz, vendar ne o sami primerjalni metodi, ampak o primerjanju nasploh: »Comparare est considerare, in quo duo convenient et differant. Ita ut ex uno cognito alterum cognosci deinde possit.« (Primerjati se pravi ugotavljati, v čem se dvoje ujema in v čem razlikuje, tako da se iz enega spoznanega spozna drugo.) Iz Leibnizeve definicije sledi, da je primerjanje posebna, morda celo najbolj razširjena oblika spoznavanja, ob tej splošni opredelitvi pa ostaja odprta vrsta vprašanj o primerjalni metodi, ki se oblikuje na podlagi primerjanja. Pojasniti jih mora natančnejši premislek, da bi od tod lahko razumeli pomen in vlogo primerjalne metode v literarnozgodovinski vedi, oziroma v literarni zgodovini v najširšem pomenu tega pojma.

Da je primerjanje, v katerem temelji primerjalna metoda, najprej samó najsplošnejša značilnost mišljenja, se razume samo po sebi. Najti ga je v najpreprostejših, vsakdanjih, zgolj praktičnih miselnih operacijah. Spoznavanje je zmeraj tudi primerjanje, brez tega ni mogoče. Vendar iz tega ne sledi, da je sleherno primerjanje že tudi spoznavanje v pravem pomenu besede – kupčevo primerjanje dveh izdelkov po njuni kvaliteti, koristnosti in ceni še nima spoznavne vrednosti, njegov cilj je čisto praktičen. Takšno primerjanje je večidel nezavedno in avtomatično, utilitarno in predteoretsko. Teoretsko podlago dobi šele v filozofiji in znanostih, na tej ravni se spremeni v primerjalno metodo, ta pa postane v vseh vedah – ne samo v tistih, ki se izrecno imenujejo »primerjalne« – temeljna oblika spoznavanja: nobenega pojava ni mogoče spoznati v pravem pomenu besede, če ga ne primerjamo z drugimi, prek takšnega primerjanja ga uvrščamo v ustrezne kontekste, pojavne vrste, sistemske povezave, strukture ali po starem »bistva«. Takšno pojmovno poenotenje, ki je hkrati razlikovanje, je cilj spoznavanja, zato je njegova neogibna podlaga prav primerjalna metoda.

Tako kot za vsako filozofsko ali znanstveno metodo velja tudi za primerjalno metodo v literarni zgodovini, da dobi metodološko vrednost šele s tem, ko so natančno določeni njen predmet, cilji, pogoji uporabe in postopki, s katerimi jo izvedemo. S tega stališča je mogoče za primerjalno metodo navesti nekaj temeljnih vidikov in pravil, ki so vredni upoštevanja tudi v literarnozgodovinskih raziskavah.

Kar zadeva predmet, ki pride v poštev za literarnozgodovinske primerjave, je kot hipotezo mogoče dopustiti načelo, da se da v literaturi primerjati vse z vsem. Takšno stališče bi bilo logična posledica epistemološkega agnosticizma, v končni skrajnosti bi pripeljalo do spoznavnega anarhizma, ki onemogoča vsakršno spoznanje, predvsem znanstveno. Dejansko so za literarnozgodovinsko primerjanje ustrezni samo tisti literarni pojavi (besedila, avtorski opusi, literarne vrste ali zvrsti, smeri in obdobja, posamezne nacionalne književnosti in večje skupine takih književnosti), med katerimi je dovolj stičnih točk, skupnih elementov, podobnosti ali vzporednosti, da se na tej podlagi primerjanje lahko izkaže za plodno in smiselno, po svojem spoznavnem pomenu upravičeno ali legitimno. Kadar je

podobnost dveh ali več literarnih pojavov prevelika, tako da jih skoraj izenačuje, ali pa narobe, ko je tako majhna, da med njimi ni možnih povezav, bi bilo primerjanje nesmiselno. Ciglerjeve povesti *Sreča v nesreči* ni mogoče primerjati s Smoletovo *Antigono*, kaj takega bi bilo ne samo nemogoče, ampak že kar absurdno, med obema ni ničesar skupnega, razlikujeta se motivno in tematsko, po vrsti ali zvrsti, po smeri in obdobju, po svojem mestu v literarnem razvoju – edina stična točka med obojim je ta, da pripadata slovenski nacionalni literaturi, to pa še ni zadosten razlog za literarnozgodovinsko primerjanje. Pač pa se zdi mogoča primerjava med Ciglerjevo povestjo in Cankarjevim romanom *Na klancu*, ki bi sicer lahko veljal za daljšo povest. Oba teksta sta formalno primer daljše prozne pripovedi, morda z rahlo podobnostjo v ciklični zgradbi dogajanja, toda v vsem drugem, motivno in tematsko, sta vsaj na prvi pogled popolnoma različna. Kljub temu ju povezuje opazna stična točka, ki omogoča uporabo primerjalne metode, primerljivost je v tem, da obe besedili pripovedujeta o usodi slovenske delavsko-proletarske družine, o očetu, materi in odraslih otrocih, v konkretnem okolju in času, v razvidnih socialnih in moralnih razmerjih. Ob podobnosti se tem bolj razkriva različnost, ki je za razumevanje tako Ciglerjeve povesti kot Cankarjevega romana pomembnejša od podobnosti. Razlike se ponujajo že v razpletu usod obeh družin in njihovih članov, prek tega pa v vrednostnih podlagah »sreče« in »nesreče« enih in drugih. Ta različnost usmerja analizo in interpretacijo ne samo k širšim literarnoestetskim, ampak predvsem duhovnozgodovinskim in sociohistoričnim sklopom, ki so odločilni za razumevanje, razlaganje in vrednotenje tako Ciglerja kot Cankarja, s tem pa tudi literarnega razvoja več kot pol stoletja slovenske literature.

Podobnih slovenskih primerov primerjanja je na pretek, bodisi takih, ki ostajajo znotraj nacionalne literature, bodisi da segajo iz nje v tuje književnosti. Med enim in drugimi je spet mogoče razločevati te, ki so primer dejanskih stikov (rapports de fait), ko se literarni pojavi, ki jih primerjamo, povezujejo med sabo genetsko-kavzalno, in pa tiste, ko je podlaga primerjanja tipološko-strukturalna in ko stopajo literarni pojavi v medsebojne zveze zgolj po podobnosti, vzporednosti in analogiji. Najpreprostejša oblika genetsko-kavzalnega primerjanja nastaja, ko posamezno besedilo nekega avtorja primerjamo z drugimi njegovimi besedili in ga večidel postavljamo v celoto avtorjevega opusa – ko neko Prešernovo, Župančičevo ali Kosovelovo pesem ali skupino pesmi primerjamo z avtorjevimi predhodnimi ali poznejšimi besedili, na primer Prešernov *Sonetni venec* z njegovimi *Ljubeznjenimi soneti*. Z enako metodologijo primerjamo med sabo zaporedna literarna obdobja, povezana v genetsko-kavzalno verigo epigonskega sledenja ali še pogostejše odbojnosti in nasprotja, na primer med »formalistično« šolo in poezijo moderne ali pa med ekspresionizmom dvajsetih in socialnim realizmom tridesetih let; podobna razmerja obstajajo v razvoju neke vrste ali zvrsti, na primer slovenske sonetistike ali romanopisja, ko moramo neko besedilo primerjati s predhodnimi členi iste vrste, če naj razumemo njegov pravi pomen – na primer Cankarjeve romane s prejšnjim romanopisjem na Slovenskem ali pa sonetne vence Borisa A. Novaka, Janeza Menarta ali Mateja Bora z

Balantičevim, predvsem pa s Prešernovim. Na takšnih genetsko-kavzalnih primerjavah temelji večji del slovenske literarne zgodovine. Mednje sodijo tudi tiste primerjave, ki morda niso čisto genetsko-kavzalne, vendar se zaradi razvojne bližine vsaj hipotetično zdijo blizu »rapports de fait« – na tem sloni primerjanje Prešernove ljubezenske poezije z Jenkovo ali pa Tavčarjevih vaških zgodb s Kersnikovimi.

Ob tem osnovnem primerjalnem vzorcu so v slovenski literarni zgodovini mogoče še drugačne primerjave, ki jih ne moremo zvesti na genetsko-kavzalne zveze, ampak jih lahko povežemo z uporabo tipološko-strukturalnega modela. Takšna je primerjava Ciglerjeve povesti s Cankarjevim romanom, toda s pomočjo primerjalne metode so primerljiva še bolj raznovrstna, časovno in zvrstno-smerno zelo oddaljena dela. Takšni besedili sta Prešernov *Krst pri Savici* in Cankarjevi *Hlapci*, dvojce del, katerih različnost se zdi izjemno velika tako vsebinsko kot formalno. Vendar obstaja med Prešernovo »povestjo v verzih« in Cankarjevo dramo skrivna podobnost motivov in tem, kar je zadosten razlog za njuno primerjanje. V obeh je središče dogajanja zlom junaka, ki se odpove izhodiščni javni, politični in socialni vlogi, oziroma življenjski orientaciji, obakrat na željo ženske, pri Prešernu ljubljene dekleta, pri Cankarju trpeče matere. S tem se odpre tudi vprašanje o različnosti obeh odpovedi, to pa vodi v razumevanje in razlago odločilnih, ne samo psiholoških in psihoanalitskih, ampak sociohistoričnih in duhovnozgodovinskih podlag tako Prešernove poezije kot Cankarjeve dramatike.

Mnoge teh primerjav terjajo premik iz zgolj znotrajslovenskega konteksta k besedilom tujih književnosti, pri tem pa ni nujno, da bi šlo za dejanske stike, vplive ali medbesedilne navezave. Prav tako ali še plodnejše so tipološko-strukturalne primerjave domačih in tujih besedil. Na ravni nacionalne literature je mogoče učinkovito primerjati Jurčičevo *Lepo Vido* in Kersnikovo *Jaro gospodo*, ki sta si blizu po času nastanka, literarni smeri in obdobju, morda sta celo v nedokazljivi genetsko-kavzalni zvezi. Notranje ju povezuje motiv zakonoloma – primerjava na tej ravni lahko odkrije vsaj nekaj potez tipično slovenskega obravnavanja takšne motivike; tipično slovenskega seveda za čas, socialne razmere in moralne norme, iz katerih sta nastali obe pripovedi. Primerjava postane zanimivejša, ko se podaljša k obema evropsko reprezentativnima romanoma tega časa o družinsko-zakonskih usodah s tragičnim razpletom, k Flaubertovi *Gospe Bovary* in Tolstojevi *Ani Karenini*, ki ju je vsaj Kersnik spoznal že pred nastankom svojega romana. Kot za vse takšne primerjave tudi pri tej ni odločilen morebitni dejanski stik, pač pa prepoznavanje razlik v razumevanju ljubezni, zakona in družine, ki obstajajo med slovenskima avtorjema v primerjavi s Flaubertom in Tolstojem, pa tudi med *Gospo Bovary* in *Ano Karenino*. Te razlike ne zadevajo samo različnosti pisateljskih osebnosti, ampak prek teh merijo na različnost francoskega in ruskega realizma, pa še slovenskega polrealizma proti koncu 19. stoletja. Primerjava se podaljšuje v različnost sočasnega duhovnega horizonta treh evropskih kultur v času pozitivizma in poznega liberalizma, s tem pa v razlago treh različnih odzivov na »duha« časa.

Primeri opozarjajo na možnost primerjanja slovenskih besedil z evropskimi ali celo zunajevropskimi tudi takrat, ko med njimi ni mogoče s popolno gotovostjo izkazati dejanskih stikov v obliki vplivov ali medbesedilnih nanosov. Pogosto je celo tako, da dosega primerjalna metoda ustrežnejše rezultate takrat, ko zanje ni najti zadostnega razloga v genetsko-kavzalnih zvezah. Med *Krstom pri Savici* in *Jevgenijem Onjeginom* ni bilo nobene vplivne povezave, vendar je primerjava obeh besedil opravičljiva ne samo zato, ker gre za dvojce romantičnih pesnitev, nastalih v istem času. Odločilno je dejstvo, da se dvojici Črtomir – Bogomila in Onjegin – Tatjana postavljata sicer v diametralno nasproten motivno-tematski položaj, na ozadju te razlike pa lahko prepoznamo končni razplet s podobnim, pa vendar različno motiviranim slovesom in odpovedjo. S tem se razkrivajo podobnosti in različnosti, ki niso samo osebne, ampak zadevajo različnost in hkratno sorodnost ruske in slovenske kulture v romantičnem obdobju, morda pa tudi dolgoročno. Takšna uporaba primerjalne metode kaže na to, da metodično urejeno primerjanje vodi k spoznavanju podobnosti in razlik, ki niso naključne in prigodne, ampak reprezentativne, vsekakor pa takšne, da jih ni mogoče odkriti samo z analizo in interpretacijo posameznih besedil samih na sebi, potreben je primerjalnozgodovinski kontekst.

Teh nekaj primerov, ki sodijo v območje nacionalne literature, opozarja, da so v uporabi primerjalne metode za spoznavno vrednost literarnozgodovinskega primerjanja bolj kot podobnosti pomembne razlike, ki jih z njegovo pomočjo odkrivamo – v primerjavi Ciglerja s Cankarjem je motivno-tematska sorodnost samo izhodišče analizi in interpretaciji, ki se usmerja k različnosti obeh del, pa ne samo estetski in formalni, temveč tudi psihološki, moralni, socialni in ideološki. Pri tem sta za primerjalno metodo analiza in interpretacija primerjanih besedil osrednjega pomena, brez tega bi se iskanje podobnosti in razlik omejevalo na empirično zapisovanje gradiva, z analizo in interpretacijo je potrebno dejstva dvigniti na raven primerjalne metodologije, ki šele da primerjanju znanstven pomen.

Iz opisanih primerov je za uporabo primerjalne metode v literarni zgodovini mogoče izpeljati kot posebno pravilo nujnost, da v besedilih, avtorskih opusih, književnih sklopih in celotah, vse do celotnih nacionalnih literatur, ki jih primerjamo med sabo, predmet primerjave ne morejo biti samo posamezni elementi, ki so jim skupni ali se po njih razlikujejo, primerjati moramo celote, strukture, komplekse, v katere so vključeni posamezni elementi. To pomeni, da je potrebno zmeraj interpretirati širše motivno-tematske sestave, prek teh pa duhovnozgodovinske strukture, ki dajejo nekemu elementu v različnih besedilih poseben, drugačen in s tem izviren pomen. To velja za katerikoli motiv, ki se ponavlja v pesmih različnih avtorjev, smeri in obdobjih: labod je bil slovenskim pesnikom priljubljen motiv od Prešerna naprej, med drugim Ketteju, Župančiču ali Kosovelu, ob številnih labodih v evropski poeziji starejših in novejših dob. Motiv laboda omogoča primerjanje teh besedil, vendar je beleženje, kdaj in kje se pojavi, lahko samo izhodišče v primerjavo, glavno je interpretacija teme, ki podeli motivu smisel, s tem se odpre razumevanje

duhovnega horizonta, ki ima pri Prešernu drugačen pomen kot pri Župančiču, Baudelairu ali Mallarméju. Še bolj se nujnost primerjalnega interpretiranja pokaže ob delih, ki jih povezuje ne en sam motiv, ampak stalen sklop številnih motivnih sestavin, tako da se zdi variacija na isto predlogo. Da bi dognali izvirnost Smoletove *Antigone*, jo je potrebno primerjati s Sofoklovo in Anouilhovo – s prvo jo povezuje gotova genetsko-kavzalna zveza, z drugo je takšna zveza manj gotova. Skupen motivni sklop v treh Antigonah je zadosten razlog za uporabo primerjalne metode, analizo motivne podobnosti je nujno nadgraditi z razlago duhovnega konteksta, v katerega je položen, ta pa je pri slovenskem dramatiku bistveno drugačen od tistega pri antičnem in francoskem. Različen je ne samo v podrobnostih zgodbenega poteka, ampak predvsem po svojem duhovnem, metafizičnem in vrednostnem smislu. Ta se pri Sofoklu nedvomno povezuje s krizo grške religije, morale in polisa v 5. stoletju pr. Kr., medtem ko sta si duhovna horizonta Smoletove in Anouilhove drame sicer sorodna, vendar z mnogimi, na prvi pogled opaznimi razlikami, katerih pomen pa ni samoumeven. Naloga primerjalne interpretacije je ravno ta, da razloži različnost obeh Antigon – s Sofoklovo kot njunim skupnim ozadjem – iz slovenske duhovno-literarne tradicije oziroma iz tradicije, ki določa francosko literaturo že nekaj stoletij in tudi še sredi 20. stoletja.

To seveda ni mogoče drugače, kot da se primerjalna metoda, če naj sledi zahtevnim spoznavnim merilom, opira na tiste znanstvene in filozofske metode, s katerimi lahko konkretizira svoje primerjalnozgodovinske analize in interpretacije. Ob primerjanju Prešerna in Puškina, Ciglerja in Cankarja, Smoleta in Anouilha je očitno, da zmeraj drugačne tematizacije podobnih motivov, zgodbenih sestavov in zvrstnih form ni mogoče razložiti brez uporabe duhovnozgodovinske, sociološke in fenomenološke metode, ne nazadnje psihoanalitske; ta bi v primerjavi *Krsta pri Savici* in *Hlapcev* prišla v poštev bodisi v Freudovi ali Lacanovi varianti. Ti in drugi primeri so poleg tega zadostna podlaga za splošno pravilo, da se primerjalnozgodovinsko raziskovanje literarnih pojavov ne more omejiti na t. i. dejanske stike med besedili (rapports de fait), ki so povezana genetsko-kavzalno, tj. na vplive, medbesedilno vzporejanje in podobno. Takšne povezave so pogosto samo domnevne, hipotetične ali verjetne, ne pa zares dokazljive. V primerih, ko so popolnoma razvidne – kot med Beaumarchaisovo in Linhartovo komedijo, med Zolajevo novelo in Grumovo dramo – so seveda dobrodošlo izhodišče v primerjalno raziskovanje, vendar se to tudi ob dokazanih genetsko-kavzalnih zvezah ne more zadovoljiti z dokazovanjem in opisovanjem sprejetega elementa, preiti mora v interpretiranje razlik med Linhartom in Beaumarchaisom, Zolajem in Grumom. Od tod sledi logičen sklep, da so popolnoma razvidne in dokazljive medliterarne zveze samo posebna, morda niti ne najpomembnejša vrsta primerjanja in ne glavni predmet primerjalnozgodovinske vede; vsekakor ne pokrivajo celotnega področja njene metodologije. Ta mora zaobseči vse možnosti literarnozgodovinskega primerjanja – dejanske ali samo hipotetične zveze in ne nazadnje tiste, ki se znanstveno izoblikujejo v raziskovalčevih miselnih operacijah, te jih oblikujejo s svojim pojmovno-logičnim aparatom ne glede na dejanske medliterarne stike,

utemeljujejo jih na medliterarnih podobnostih in razlikah, ki jih je mogoče razumeti in razlagati tipološko-strukturalno.

S tem se pojasnjuje, kakšen je spoznavni cilj, ki naj ga literarna zgodovina dosega z uporabo primerjalne metode. Ta cilj ni samo iskanje, registriranje in opisovanje vseh mogočih odvisnosti med literarnimi pojavi. Prek tega mora literarnozgodovinsko primerjanje preiti v spoznavanje občosti, literarnoestetskih, duhovnozgodovinskih in drugih kontekstov, struktur in sistemov, ki določajo pomen primerjane podobnosti ali različnosti. Med Ciglerjevo povestjo in Cankarjevim romanom jih je cela vrsta – od poteka dogajanja, postavitve oseb in vrednostnih razmerij do tipa pripovedovalca in pripovedne tehnike. Podobnosti in različnosti je mogoče razumeti in razlagati na ozadju literarnorazvojnih, sociohistoričnih, predvsem pa duhovnozgodovinskih kontekstov, iz katerih nastajata *Sreča v nesreči* in *Na klancu*. Pri tem ni najpomembnejša pojmovna kategorizacija, ki jo uporabljamo za njihovo razumevanje – razsvetljenstvo in janzenizem za Ciglerja, »moderna« in nova romantika za Cankarja, temveč duhovnozgodovinski status, ki se skriva za temi pojmi. To pa pomeni, da spoznavni cilji literarnozgodovinskega primerjanja niso nekaj partikularnega, ampak tisto, kar presega empirične danosti, jih vključuje v višje enote in je torej substancialno.

Zadnje vprašanje, ki se odpira premisleku o primerjalnozgodovinski metodi, je vprašanje o tem, za kateri tip literarne zgodovine v najširšem pomenu tega pojma je primerjalna metoda primerna in celo obvezna. Iz dejstva, da je sleherno spoznavanje po svojem bistvu že tudi primerjanje, sledi ugotovitev, da je primerjalna metoda nujna podlaga vseh možnih tipov literarne zgodovine, predvsem pa obeh, ki sta se razvila od začetka 19. stoletja v evropskem kulturnem prostoru. To sta nacionalna literarna zgodovina in pa primerjalna zgodovina evropskih in zunajevropskih književnosti, ki jih praviloma združujemo v pojem svetovne literature – na kratko primerjalna književnost. Iz temeljnih del slovenske literarne zgodovine je razvidno, da je tudi v nji primerjanje, kot ga omogoča primerjalna metoda, glavna oblika spoznavanja, njena posebnost je samo ta, da omejuje primerjanje na izvirno slovenska, tj. v slovenskem jeziku ali od slovenskih avtorjev v drugih jezikih napisana dela. Ta zgodovina je od vsega začetka prihajala do svojih spoznanj pa tudi vrednotenj tako, da je primerjala reformacijo s protireformacijo, Janeza Svetokriškega z Rogerijem ali Basarjem, Vodnika z Devom, Prešerna s Koseskim ali Jenkom, Kersnika s Tavčarjem, Jurčičevo *Veroniko Deseniško* z Župančičevo in Kreftovo – se pravi dela, ki so med sabo večidel tudi dejansko, genetsko, kavzalno povezana. Z enako pravico je znotraj slovenske literarne zgodovine mogoče primerjati besedila, ki to niso, kar velja tako za primerjanje *Krsta pri Savici* in *Hlapcev* kot za *Srečo v nesreči* in *Na klancu*, pa tudi za Jurčičevo *Lepo Vido* in Kersnikovo *Jaro gospodo* ali pa za Jurčičevo povest *Lepa Vida* in Šeligovo dramo z enakim naslovom.

Ob tem pa obstaja v slovenski literarni zgodovini še druga stran. Iz njene doslej splošno uveljavljene prakse je potrebno sklepati, da njene raziskave, predmeti in postopki vendarle niso popolnoma ločeni od primerjalne zgodovine evropskih in drugih literatur. Trubarja je potrebno

primerjati z Lutrom, Janeza Svetokriškega z Abrahamom a Santa Clara, Deva s Hanckejem, Vodnika z Gleimom in Gellertom, Prešerna s Horacom, Petrarko, Tassom, Byronom, Mickiewiczem ali Puškinom, Ciglerja s Krištofom Schmidom, Jenka s Heinejem, Tavčarja z Auerbachom in Stormom, Kersnika s Turgenjevom, Cankarja z Ibsenom, Dostojevskim in Jacobsenom, Župančiča z Verlainom in Verhaerenom, Murna s Koljcovom, Antona Vodnika z Rilkejem, Smoleta z Anouilhom, Lojzeta Kovačiča z Joyceom, Vitomila Zupana s Henryjem Millerjem ali Šeliga z Robbe-Grilletom – vrsta primerjav, za razumevanje in razlaganje teh pesnikov in pisateljev nujnih, je dejansko neomejena. V slehernem primeru je njihov pomen ta, da ob tujih avtorji postane vidna posebnost slovenskih in se s tem pokaže njihova slovenska »izvirnost«.

Od tod se vsiljuje vprašanje, ali takšno primerjanje sploh še sodi v območje nacionalne literarne zgodovine ali pa že prestopa v primerjalno zgodovino najširšega, evropskega in zunajevropskega literarnega razvoja. To pa zato, ker se primerjave slovenske literature s tujimi – če naj bodo zares literarnozgodovinsko metodične in znanstveno naravnane – ne morejo omejiti samo na navajanje vplivov, virov in vzporednic med besedili. Slehera povezava slovenskih avtorjev z neslovenskimi in z drugimi literaturami terja analizo in interpretacijo ne samo slovenskega deleža kot člana v primerjavi, ampak tudi tujega, s katerim ga primerjamo, to pa v celotnem literarnorazvojnem in duhovnozgodovinskem kontekstu obeh. Finžgarjev duhovni horizont je nujno primerjati s Sienkiewiczem, ki je seveda horizont poljske kulture, podobno Prežihovega z Zolajevim ali Kranjčevega s Hamsunovim. To pa pomeni, da takšno primerjanje nujno zapušča območje nacionalne literarne zgodovine in prehaja v primerjalno zgodovino evropskih literatur, po potrebi tudi zunajevropskih. S tem se slovenska literarna zgodovina podaljšuje v primerjalno književnost, ta je njena predmetna in metodološka razširitev, podaljšava in posplošitev. Vendar bi bila upravičena tudi nasprotna trditev, da je nacionalna literarna zgodovina zožitev primerjalne literarne zgodovine v nacionalno.

Primerjalna literarna zgodovina je ne samo po imenu, ampak tudi po svoji predmetni podlagi pravo, neomejeno in legitimno območje primerjanja in uporabnosti primerjalne metode. V območju evropskih ali zunajevropskih književnosti ter svetovne literature kot njihove hipotetične celote je mogoče primerjati tako pojave, ki so med sabo v izpričani ali vsaj verjetni dejanski zvezi, kot tudi tiste, ki so med sabo genetsko in kavzalno popolnoma ločeni, primerljivi pa iz tipološko-strukturalne perspektive, če obstaja za to zadosten motivno-tematski ali formalno-estetski razlog. Primerjati je mogoče *Mahabharato* in *Iliado*, *Ramajano* in *Odisejo*, *Gilgameša* z *Iliado* ali *Beowulfom*, *Digenisa Akritasa* s *Pesmijo o Rolandu*, *Šahname* z biblijsko *Staro zavezo* pa tudi kitajske igre s Shakespearovimi »histrorijami«, kitajske romane z evropskimi, slovensko književnost s češko ali litavsko, srednjeevropsko književnost kot posebno literarno »regijo« z zahodnoevropsko ali nordijsko, ne nazadnje evropsko literaturo kot celoto z angloameriško. Te in druge primerjave so ne samo mogoče in metodološko – če ustrezajo pogojem za uporabo primerjalne metode – popolnoma legitimne, ampak za raziskovanje posameznih nacionalnih

književnosti, njihovih posebnosti, izvirnosti in enkratnega mesta v svetovni literaturi celo neogibne. S tem se potrjuje, da je primerjalna literarna zgodovina dejanska razširitev in dopolnitev nacionalnih literarnih zgodovin, podobno kot so te redukcija primerjalne književnosti na nacionalni literarni prostor in zgodovinskost. Oboje pa je logična posledica uporabe primerjalne metode v literarnozgodovinski vedi.

■ THE COMPARATIVE METHOD IN LITERARY HISTORY

The article builds on Leibniz's definition of comparison as a form of cognition and, accordingly, makes a distinction between a pre-theoretic function of comparison in everyday life and the comparative method, which becomes a foundation of all cognitive operations in philosophy and the sciences, including literary history. Here, its subject is the correlation between literary phenomena that enable us to determine their conceptual uniformity on the basis of similarities, as well as make distinctions on the basis of their differences. In gaining knowledge on literature and its historicity, discerning the differences is more important: they enable us to determine the particularities, uniqueness and originality of literary works, authors and their opuses. Such comparative correlations need to include, not only correlations of genesis and causality in the form of influences and intertextuality, but above all, topological and structural correlations which permit various levels of literary research: within a limited national context, as well as within world history. In doing so, the comparative method needs to be complemented by other philosophic and scientific methods – from those of *Geistesgeschichte* to phenomenological and sociological methods – in order to avoid a mere description of literary similarities and differences, and to be able to analyse and interpret them according to their motifs and themes, as well as their formal and aesthetic conceptions. Since comparison is the most general basis of acquiring knowledge about literary history, it has a central role within national literary history, as well as within the comparative history of world literature.

Maj 2004